

Teresa Mróz

Uniwersytet w Białymstoku

WYBRANE PROBLEMY OCHRONY PRAWNEJ MAŁOLETNIICH KONSUMENTÓW

1. Uwagi ogólne

W obecnych czasach wszyscy jesteśmy konsumentami, w tym w coraz szerszym zakresie także dzieci. Kodeks cywilny nie posługuje się pojęciem „dziecko”. Używa natomiast pojęć: osoba fizyczna, pełnoletni i małoletni. Nie ulega wątpliwości, że małoletni są specyficznymi uczestnikami obrotu konsumenckiego, przede wszystkim ze względu na wiek. W związku z tym narażeni są na szersze i bardziej drastyczne niebezpieczeństwa związane z aktywnością konsumencką. Nie dysponują pełną zdolnością do czynności prawnych, jednak generalnie nie blokuje to im uczestnictwa w rynku konsumenckim. Ponadto pozostają w sferze działania władzy rodzicielskiej, w tym pieczy nad osobą dziecka wykonywanej przez rodziców lub inne osoby czy instytucje do tego powołane.

Ekonomiści dostrzegają rosnące znaczenie dziecka jako konsumenta; widać to również w naszym kraju. Jak zauważyła E. Łętowska, prawo w znikomym stopniu odzwierciedla ten problem¹. W prawie cywilnym dziecko jako konsument-nabywca nie ma specjalnie rozbudowanego statusu. Status ten (kwestia czynności prawnych, a więc i umów zawieranych przez osoby niemające pełnej zdolności do czynności prawnych z powodu wieku) jest ujęty w tradycyjny sposób. Między innymi te okoliczności skłaniają do postawienia kwestii, czy na gruncie prawa prywatnego istnieje potrzeba szczególnych instytucji ochrony dziecka jako konsumenta. Wydaje się, że konieczności takiej nie ma, chociaż można udowodnić, że typowe instrumenty ochrony konsumenta (przede wszystkim rękojmia i gwarancja oraz przepisy dotyczące zawierania umów na odległość czy poza lokalem) nie gwarantują nie tylko należytej, ale często nawet jakiegokolwiek ochrony dziecku jako konsumentowi. Dzieje się tak dlatego, że ze swej istoty są one ukierunkowane na rzecz lub prawo, dotyczą bezpośrednio tych dóbr, są spo-

¹ E. Łętowska, *Ochrona dziecka jako konsumenta – problemy legislacyjne*, „Konferencje i SeminaRIA” 1998, nr 2, s. 98, Biuletyn Biura Studiów i Ekspertyz, Warszawa 1998, s. 83.

sobem rekompensaty z tytułu wad, czyli jednej z postaci nienależytego wykonania określonych umów. Tymczasem problemem podstawowym w przypadku dziecka jako konsumenta jest narażenie lub utrata jego zdrowia, życia, a kwestia wad nabytej rzeczy usuwa się daleko w cień jej skutków.

Na gruncie obowiązującego prawa unijnego i polskiego istnieje duża liczba regulacji z licznymi przepisami z obszaru prawa publicznego², których celem bezpośrednim lub pośrednim jest ochrona dziecka w sferze konsumpcji. W prawie cywilnym należą do nich w szczególności przepisy dotyczące odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny wraz z przepisami określającymi sposób naprawienia szkody na osobie. Można też do nich zaliczyć także np. art. 14 § 2, 18, 20 k.c. Ponadto istotną rolę odgrywają przepisy k.r.i.o. z zakresu władzy rodzicielskiej, zwłaszcza art. 95–96 k.r.i.o. W przeciwieństwie do instytucji typowych dla ochrony konsumenta, jak np. rękojmia, przepisy te nie wskazują konsumenta jako ich adresata, ale w praktyce to one wysuwają się na pierwszy plan w sytuacji, gdy dziecko staje się konsumentem w ujęciu wykraczającym poza treść art. 22¹ k.c.

Biorąc pod uwagę fakt, że w przypadku dziecka jako konsumenta najważniejsze jest jego bezpieczeństwo, a co za tym idzie bezpieczeństwo produktu, trzeba jednak zauważyć, że bezpieczeństwo produktu jako jedno z podstawowych praw konsumenta nie jest prawem roszczeniowym. Nie daje się bowiem wyegzekwować przez indywidualnego konsumenta drogą bezpośredniego roszczenia skierowanego do kogokolwiek, chyba że chodzi o roszczenie odszkodowawcze z tytułu szkody powstałej na skutek braku wymaganego bezpieczeństwa³. Według art. 22¹ k.c. dziecko dokonujące określonych czynności prawnych jest konsumentem, lecz przepisy prawa cywilnego bezpośrednio odnoszące się do konsumenta nie są adekwatne do zagrożeń i skutków, jakie mogą dotyczyć tę grupę konsumentów. Problem ten zauważa ustawa z 2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym, gdzie mówi się o przeciętnym konsumentcie, który jest dostatecznie dobrze poinformowany, uważny i ostrożny. Jednak według ustawy oceny tej dokonuje się z uwzględnieniem czynników społecznych, kulturowych, językowych i przynależności danego konsumenta do szczególnej grupy konsumentów, przez którą rozumie się dającą się jednoznacznie zidentyfikować grupę konsumentów, szczególnie podatną na oddziaływanie praktyki rynkowej lub na

² W artykule nie zajmuję się problematyką publicznoprawną, którą reguluje ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. Nr 35, poz. 230 z późn. zm.) oraz ustawa z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych (Dz. U. Nr 10, poz. 55 z późn. zm.); I. Skrzydło-Niżnik, G. Zalas, *Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*, Warszawa 2002, s. 31 i n. Pomijam także kwestie uregulowane ustawą z dnia 29 lipca 2005 r., o przeciwdziałaniu narkomanii (tekst jedn. Dz. U. z 2012 r. poz. 124); *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz do wybranych przepisów karnych*, red. P. Kładocznny, Warszawa 2013, s. 41 i n.

³ E. Łętowska, *Ochrona dziecka...*, s. 97.

produkt, którego praktyka rynkowa dotyczy, ze względu na szczególne cechy, takie jak wiek, niepełnosprawność fizyczna lub umysłowa⁴.

2. Definicja konsumenta w świetle zdolności do czynności prawnych

Za konsumenta kodeks cywilny uważa osobę fizyczną dokonującą z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową. Ustawa o prawach konsumentów wprowadziła w art. 22¹ k.c. modyfikację definicji konsumenta poprzez dodanie sformułowania „z przedsiębiorcą”⁵. Po nowelizacji i doprecyzowaniu drugiej strony stosunku prawnego powstałego na podstawie czynności prawnej zdziałanej przez konsumenta nie ma wątpliwości, że nie może nią być konsument, a tylko podmiot będący przedsiębiorcą. Między stronami widoczna jest nierównorzędność, co ma miejsce w relacjach konsument – przedsiębiorca. Za konsumenta co do zasady uważa się każdą osobę fizyczną dokonującą czynności prawnej z przedsiębiorcą, a czynność ta musi być niezwiązana bezpośrednio z działalnością gospodarczą lub zawodową konsumenta (o ile oczywiście taką prowadzi). W tym ujęciu dzieci należą do zakresu tzw. „przeciętnego konsumenta”⁶, czyli dobrze poinformowanego i ostrożnego. W literaturze prawniczej zauważa się, że jest to pojęcie funkcjonalne, którego granice zależą w istotnym stopniu od natury i zakresu ochrony, jaką ustawodawca stwarza w danej sytuacji lub dziedzinie obrotu. Faktem jest, że mimo kodeksowej definicji konsumenta ochrona ta nie kształtuje się we wszystkich wypadkach jednakowo, a więc i pojęcie konsumenta, które w istocie służy wskazaniu podmiotowego zakresu ochrony, jest w różnych ustawach różnie określane⁷. Definicja ta oparta jest na kryterium czynności prawnej i ogólnym pojęciu konsumenta jako osoby fizycznej. Każdy bowiem, kto jest osobą fizyczną znajdującą się w sytuacji określonej przez art. 22¹ k.c., jest konsumentem. Zgodnie z art. 8 k.c. każdy człowiek od chwili urodzenia ma zdolność prawną, a ta jest kategorią ściśle normatywną, stworzoną przez prawo i dla jego konkretnych potrzeb, czyli pojęciem o charakterze funkcjonalnym⁸. W tym przepisie ustawodawca przyznaje urodzonemu człowiekowi normatywną możliwość, cechę, dzięki której jest traktowany jako potencjalny uczestnik obrotu prawnego⁹.

⁴ Dyrektywa 2005/29/WE, oraz art. 2 pkt 8) ustawy z dnia 23 sierpnia 2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym (Dz. U. Nr 171, poz. 1206 z późn. zm.).

⁵ Ustawa z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta (Dz. U. poz. 827).

⁶ Na temat koncepcji konsumenta w ujęciu Trybunału Sprawiedliwości, zob. A. Tischner i R. Skubisz, [w:] M. Kępiński (red.), *System prawa prywatnego*, t. 15: *Prawo konkurencji*, Warszawa 2014, s. 104 i 470.

⁷ T. Pajor, [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna*, red. M. Pyziak-Szafnicka, Warszawa 2009, s. 225.

⁸ R. Majda, [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna*, red. M. Pyziak-Szafnicka, Warszawa 2009, s. 143–144.

⁹ Na marginesie można dodać, że początku zdolności prawnej nie można utożsamiać z normatywnym początkiem życia, a wiąże się to z kwestią pozycji prawnej *nasciturusa*. Zob. poglądy nauki i judykatury które przywołuje R. Majda, [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna*, red. M. Pyziak-Szafnicka, Warszawa 2009, s. 156–162.

Zdolność prawna osoby fizycznej trwa od urodzenia aż do chwili śmierci człowieka lub uznania za zmarłego i nie podlega żadnym ograniczeniom. W przeciwieństwie do zdolności prawnej osoba fizyczna nabywa zdolność do czynności prawnych wraz z wiekiem, a więc z uzyskaniem odpowiedniego stopnia dojrzałości umysłowej. Polski ustawodawca, podobnie jak inne ustawodawstwa europejskie, przyjmuje kryterium formalne wieku. Według art. 10 i 11 k.c. pełną zdolność do czynności prawnych nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletności. Pełnoletnim jest ten, kto ukończył osiemnaście lat. Ponadto przez zawarcie małżeństwa małoletni uzyskuje pełnoletność i nie traci jej w razie unieważnienia małżeństwa. Mimo braku wyraźnej regulacji należy przyjąć, że nie powoduje utraty pełnoletności rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, orzeczenie separacji małżonków oraz jego ustanie na skutek śmierci jednego z małżonków¹⁰. Zdolność osoby fizycznej do czynności prawnych jest sposobem na realizację zdolności prawnej, co wyraża się w tym, że osoba fizyczna może własnym działaniem kształtować swoją sytuację prawną. M. Pazdan słusznie podkreśla, że chodzi tu nie tylko o możliwość wywołania skutków tylko przez własne działanie, ale także i we własnym imieniu¹¹. Zakres zdolności osoby fizycznej do działań prawnych uzależniony jest od woli ustawodawcy, od przepisów prawnych określających rodzaje działań prawnych.

Nie mają zdolności prawnej osoby, które nie ukończyły 13 lat (art. 12 k.c.). Czynności prawne dokonane samodzielnie przez osobę bez zdolności do czynności prawnych są bezwzględnie nieważne. Prawo łądzi jednak rygoryzm tej reguły, zaznaczając, że gdy osoba niezdolna do czynności prawnych zawarła umowę należącą do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego, umowa taka staje się ważna z chwilą jej wykonania, chyba że pociąga za sobą rażące pokrzywdzenie osoby niezdolnej do czynności prawnych (art. 14 § 2 k.c.). Generalnie przepisy te nie powodują wyłączenia dzieci z kręgu konsumentów. Należy podkreślić, że art. 12 § 2 k.c. zakłada możliwość swoistej konwalidacji umów bezwzględnie nieważnych, powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego, stwierdzając, że „umowa taka staje się ważna z chwilą jej wykonania”, co wzbudza uzasadnione wątpliwości w literaturze przedmiotu¹². Ponadto niekiedy w doktrynie podnosi się, że metoda określenia zdolności do czynności prawnych przez wskazanie wieku jest dość arbitralna, nie uwzględnia bowiem różnic w procesie dojrzewania różnych osób¹³. Wypowiedzi takie można traktować jako postulaty złagodzenia kryterium wieku jako podstawy określającej zakres zdolności do czynności prawnych. W tym kontekście wypada odnotować chociaż jedną kwestię szczegółową.

¹⁰ M. Serwach, [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna*, red. M. Pyziak-Szafnicka, Warszawa 2009, s. 169.

¹¹ M. Pazdan, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 1: *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, 2 wyd., Warszawa 2012, s. 1090 oraz literatura tam powołana.

¹² M. Serwach, [w:] *Kodeks cywilny*, red. M. Pyziak-Szafnicka, s. 198–199 oraz literatura tam powołana.

¹³ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, 13 wyd. Warszawa 2015, s. 263.

Otóż w literaturze prawniczej pojawiają się opinie, że posiadaczami rachunków bankowych mogą być osoby poniżej trzynastego roku życia, a bank nie może odmówić im świadczenia usług bankowych na ich żądanie¹⁴.

Rozważając problemy prawne wynikające z udziału dzieci w obrocie prawnym, nie sposób pominąć faktu, że postępujący proces globalizacji rynku i konsumpcji powoduje zwiększenie liczebności grupy konsumentów w wieku 0–18 lat. Widoczny jest postępujący wzrost wartości oferty rynkowej kierowanej do dzieci, różnorodność asortymentu, pojawienie się nowych produktów. Jednocześnie występuje duży udział produktów bez atestów, które nie odpowiadają normom i innym wymogom kwalifikującym je do obrotu.

Główne zagrożenia, na które narażone są dzieci jako konsumenci, to przede wszystkim: występowanie na rynku produktów szkodliwych dla zdrowia lub nawet życia, niedostępność niektórych produktów ze względu na ich wysokie ceny, oferta produktów o bardzo niskiej jakości, reklama zbyt sugestywnie kierowana do dzieci wymuszająca dokonywanie zakupu, brak dostatecznego profesjonalizmu w handlu¹⁵.

Nie ulega kwestii, że faktyczną podstawą do uczestnictwa w wymianie dóbr i usług są pieniądze. Z badań przeprowadzonych na terenie Polski wynika¹⁶, że dwie trzecie rodziców dzieci w wieku od 4 do 18 lat daje im, przynajmniej od czasu do czasu, pieniądze do samodzielnego dysponowania. W 2010 r. było to średnio 56 złotych miesięcznie. Prawie jedna trzecia rodziców (29%) regularnie wypłacała kieszonkowe swoim dzieciom już w wieku 4–6 lat. Większość pieniędzy była wydawana na słodczyce (w opinii 61% rodziców), napoje (37%), gazety i czasopisma (27%) oraz na karty lub abonament za telefon komórkowy (21%). Należy zaznaczyć, że dane te dotyczą przede wszystkim dzieci z dolnych grup wiekowych. Młodzież w wieku 15–18 lat częściej niż młodsze dzieci wydaje pieniądze np. na kosmetyki, a także różnego rodzaju rozrywki.

Dane te pozwalają zidentyfikować zagrożenia w korelacji z wiekiem dzieci, a to z kolei jest niezbędne w poszukiwaniu środków prawnych, instytucji zapobiegających zagrożeniom. Już nawet te wycinkowe informacje pozwalają zauważyć, że w przypadku ochrony dziecka jako konsumenta (a przede wszystkim ochrony przed tym, aby zostało konsumentem niektórych produktów) istotne znaczenie, a często pierwszoplanowe, mają przepisy z obszaru prawa publicznego.

Niewątpliwie osoby fizyczne, jakimi są dzieci, odbiegają od modelu konsumenta świadomego, wyedukowanego, rozsądnego, przyjętego w prawie wspól-

¹⁴ P. Bodył-Szymala, *Małoletni posiadacze rachunku bankowego*, cz. 1, „Prawo Bankowe” 2004, nr 12, s. 78 i n.

¹⁵ Na temat specyfiki rynku dziecięcego zob. A. Olejniczuk-Merta, *Charakterystyka rynku dziecięcego w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*, „Konferencje i Seminaria” 1998, nr 2, s. 9.

¹⁶ Zob. <http://www.ipsos.pl/kieszonkowe-dzieci-2010>.

notowym¹⁷, chociaż formalnie należą oni do zakresu pojęcia tzw. przeciętnego konsumenta, którym posługuje się np. ustawa o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym (art. 2 pkt 8 oraz art. 8.1. ustawy)¹⁸, rozumiejąc przez to konsumenta, który jest dostatecznie dobrze poinformowany, uważny i ostrożny. W pojęciu tym mieści się konsument należący do szczególnej grupy, do której trzeba zaliczyć dzieci, szczególnie podatne na oddziaływanie praktyk rynkowych lansujących style bycia i życia poprzez absolutną potrzebę posiadania określonych dóbr.

3. Wybrane aspekty ochrony dziecka w przepisach nieodwołujących się bezpośrednio do konsumenta

Różne mogą być sposoby i działania, które można wykorzystać jako chroniące dziecko w fazie przed zawarciem umowy konsumenckiej zagrażającej jego zdrowiu i życiu. Ogólnie są to rozwiązania prawne z zakresu prawa publicznego i prywatnego. W sferze prawa publicznego należą do nich działania władcze państwa. Nie zakazują one zawieraniu umów, lecz ich celem jest takie działanie, aby do określonych dóbr dostęp był ograniczony lub wyłączony. Przepisy kodeksu cywilnego przewidują mechanizm nieważności umowy w warunkach określonych w art. 14 § 2 k.c. Wobec masy przepisów publicznoprawnych trudno tu dokonać analizy instytucji, nawet tych uznawanych za podstawowe, mimo to warto zasygnalizować kilka przykładów z tego obszaru.

W polskim prawie funkcjonuje środek ochrony pozwalający na sankcjonowanie działań marketingowych przedsiębiorców skierowanych do dzieci. Zgodnie z art. 9 pkt 5 ustawy z dnia 23 sierpnia 2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym są zakazane w każdych okolicznościach, bez wykazywania nieuczciwości, działania polegające na umieszczaniu w reklamie bezpośredniego wezwania dzieci do nabycia reklamowanych produktów lub do nakłonienia rodziców lub innych osób dorosłych do ich zakupu. Działania takie określa się mianem czarnych praktyk agresywnych. Regulacja zawarta w tej ustawie jest konsekwencją implementacji, a zarazem jest dosłownym odpowiednikiem praktyki określonej w pkt 28 załącznika I do dyrektywy o nieuczciwych praktykach handlowych (dyrektywa 2005/29/WE).

Ustawa z dnia 12 grudnia 2003 r. o ogólnym bezpieczeństwie produktów¹⁹ określa ogólne wymagania dotyczące bezpieczeństwa produktów, obowiązki producentów i dystrybutorów w zakresie bezpieczeństwa produktów oraz zasady i tryb sprawowania nadzoru w celu zapewnienia bezpieczeństwa produktów wprowadzanych na rynek. Wskazuje w szczególności, jakie produkty są uzna-

¹⁷ Co do modelu konsumenta zob. szerzej: E. Łętowska, *Europejskie prawo umów konsumenckich*, Warszawa, 2004, s. 63 i n.

¹⁸ Ustawa z dnia 23 sierpnia 2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym (Dz. U. Nr 171, poz. 1206).

¹⁹ Dz. U. Nr 229, poz. 2275.

wane za bezpieczne, ustalając ogólne kryteria bezpieczeństwa produktów, zasady wycofywania produktów z rynku. Reguluje także problematykę nadzoru UOKiK, Inspekcji Handlowej, Państwowej Inspekcji Sanitarnej oraz rejestr produktów niebezpiecznych.

W lipcu 2013 r. weszły w życie przepisy dyrektywy 2012/7/WE w sprawie dopuszczalnej śladowej ilości kadmu i innych toksycznych substancji chemicznych występujących w materiale zabawek. Zmieniają one część III załącznika II do dyrektywy 2009/48/WE. W czerwcu 2015 r. zmieniono klasyfikację szkodliwych substancji chemicznych wykorzystywanych do wytwarzania zabawek zgodnie z rozporządzeniem CLP 1272/2008/WE w sprawie klasyfikacji, oznakowania i pakowania substancji i mieszanin. Definicję zabawki można znaleźć w tzw. dyrektywie zabawkowej 2009/48/WE. Według tej regulacji za zabawkę uznaje się każdy produkt celowo zaprojektowany i przeznaczony do zabawy dla dzieci poniżej 14. roku życia. Ponadto jest nią także wyrób, który z uwagi na swoje właściwości oraz wygląd może być wykorzystywany do zabawy, mimo że pełni także inną funkcję. Deklaracja producenta na temat przeznaczenia produktu nie jest decydująca. Rozstrzygające jest natomiast jego normalne i racjonalnie przewidywalne użytkowanie.

Ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia²⁰ określa wymagania i procedury niezbędne dla zapewnienia bezpieczeństwa żywności i żywienia zgodnie z przepisami rozporządzenia (WE) nr 178/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 28 stycznia 2002 r., ustanawiającego ogólne zasady i wymagania prawa żywnościowego, powołującego Europejski Urząd do spraw Bezpieczeństwa Żywności oraz ustanawiającego procedury w sprawie bezpieczeństwa żywności²¹. Zakazana jest reklama preparatów dla początkowego żywienia niemowląt.

Przywołane wyżej regulacje prawne dają możliwość władczego oddziaływania organów państwa w celu zapewnienia stosowania i skuteczności prawa unijnego w obszarach przez nie obejmujących. Unijny model sankcji obejmuje zarówno sankcje karne, jak i administracyjne. Odnosząc się do bezpieczeństwa żywności jako problemu dotyczącego każdego konsumenta, w szczególności istotnego w przypadku dzieci, trzeba zauważyć, że w polskich regulacjach prawnych przewiduje się zarówno odpowiedzialność za przestępstwa jak i wykroczenia. Za przestępstwo zostały uznane takie naruszenia prawa żywnościowego, które stwarzają zagrożenie dla życia lub zdrowia konsumenta oraz naruszenia przepisów dotyczących żywności genetycznie modyfikowanej. Popętnienie tych przestępstw jest zagrożone grzywną, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności od roku do pięciu lat. Wykroczeniami są inne naruszenia prawa żywnościowego, odnoszące się ogólnie do żywności, jak i poszczególnych grup żywności. Za popełnienie tych wykroczeń przewidziano grzywnę, ale

²⁰ Dz. U. z 2010 r. Nr 136, poz. 914, z późn. zm.

²¹ Dz. Urz. WE L 31 z 01.02.2002, s. 1; Dz. Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 15, t. 6, str. 463.

także karę aresztu, ograniczenia wolności²². Odpowiedzialność administracyjna zachodzi wówczas, gdy organy urzędowej kontroli żywności podejmą środki nadzoru, czyli sankcje policyjne lub sankcje represyjne. Sankcje policyjne zostały uregulowane w przepisach unijnych. W Polsce w ustawie z dnia 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia uregulowano zasady ponoszenia odpowiedzialności administracyjnej opartej na stosowaniu sankcji represyjnych w postaci kar pieniężnych (art. 100–103 ustawy) nakładanych w drodze decyzji administracyjnych. Jest to odpowiedzialność za naruszenie wyraźnie określonych przepisów prawa, które nie skutkują w sposób bezpośredni zagrożeniem dla życia lub zdrowia konsumentów²³. Jeśli idzie o odpowiedzialność cywilną, to w ustawie o bezpieczeństwie żywności i żywienia w art. 95 pojawia się odesłanie do przepisów kodeksu cywilnego dotyczących odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny (art. 449¹–449¹¹ k.c.).

Warto zastanowić się, jaką rolę w sferze ochrony dziecka jako konsumenta może odegrać art. 14 § 2 k.c. Umowa zawarta przez niezdolnego do czynności prawnych staje się ważna, jeżeli zostaną spełnione kumulatywnie następujące przesłanki:

- umowa należy do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego,
- nie pociąga za sobą rażącego pokrzywdzenia osoby niezdolnej,
- została wykonana.

Po spełnieniu się wszystkich przesłanek umowa jest ważna. Przepis ten nie daje więc drugiej stronie prawa odmowy zawarcia umowy, a wręcz przeciwnie, odmowa mogłaby zostać uznana jako wykroczenie (pomijam tu sprzedaż np. alkoholu, wyrobów tytoniowych i możliwość żądania okazania dokumentu tożsamości). Sprzedawca może jednak odmówić wydania rzeczy lub świadczenia usługi. W ten sposób umowa nie zostanie wykonana, a więc w świetle art. 14 § 2 k.c. nie jest ważna, bowiem w tym przypadku warunkiem jej ważności jest wykonanie. Jeżeli małoletni spełnił swoje świadczenie, może żądać jego zwrotu na podstawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu (art. 405 k.c.). Stwierdzenie rażącego pokrzywdzenia powoduje, że umowa zawarta w drobnych bieżących sprawach jest nieważna, nawet wtedy gdy została już wykonana. Nie każde pokrzywdzenie osoby chronionej przepisem art. 14 § 2 k.c. ma prawne znaczenie, lecz tylko takie, które można określić rażącym, jaskrawym, wskazującym na znaczną dysproporcję świadczeń stron²⁴. Rażące pokrzywdzenie powinno być spowodowane wykonaniem umowy. Niestety, z momentem wykonania umowy osoba niemająca zdolności do czynności prawnych, władając faktycznie cudzą

²² Zob. szerzej na ten temat, M. Korzycka-Iwanow, P. Wojciechowski, [w:] *Prawo rolne*, red. P. Czechowski, 3 wyd., Warszawa 2015, s. 475 i n.

²³ Tamże.

²⁴ J. Strzebińczyk, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, 5. wyd., Warszawa 2013, s. 46.

rzeczą lub korzystając z usługi (np. internetowej), może być narażona na szereg niebezpieczeństw. Stwierdzenie nieważności umowy nie usunie następstw skorzystania przez dziecko z określonych towarów lub usług. W literaturze dostrzega się trudności w zakwalifikowaniu konkretnych czynności prawnych jako stanowiących rażące pokrzywdzenie osoby, która nie posiada zdolności do czynności prawnych, jak też kwestia określenia, kiedy mamy do czynienia z umowami powszechnie zawieranymi w drobnych bieżących sprawach życia codziennego, które z nich wykraczają poza ten obszar. Bezcelowe byłoby budowanie normatywnego kryterium „umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego”. Każdorazowo do oceny prawnej umów dokonywanych przez dzieci należy podchodzić z uwzględnieniem zagrożeń związanych z tą czynnością i rażącego pokrzywdzenia. Już kilkanaście lat temu słusznie uznano, że założenie konta poczty elektronicznej, nawet jeśli następuje nieodpłatnie, nie jest bieżącą sprawą życia codziennego²⁵. W literaturze przedmiotu kwestia rażącego pokrzywdzenia najczęściej była dotychczas postrzegana w kontekście majątkowym (przedmiot i jego wartość). Ochrony interesów osoby dotkniętej pokrzywdzeniem poszukuje się między innymi poprzez instytucję wyzysku, traktując „rażące pokrzywdzenie” jako szczególną postać wyzysku²⁶. Wydaje się, że w świetle art. 14 § 2 k.c. nie ma przeszkód, aby „rażące pokrzywdzenie” mogło być odnoszone nie tylko do sfery majątkowej. W każdym razie przepis ten nie wskazuje, że kryterium pokrzywdzenia powinno odnosić się wyłącznie do sfery interesów majątkowych stron umowy. W przypadku osób chronionych tym przepisem powinno się uwzględniać przede wszystkim zdrowie i życie, zagrożenie dla sfery osobowościowej, a także dysproporcję świadczeń stron.

Inaczej przedstawia się sytuacja w przypadku osób, które ukończyły 13 lat. Ważność umowy, która została zawarta przez osobę ograniczoną w zdolności do czynności prawnych bez wymaganej zgody przedstawiciela ustawowego, zależy od potwierdzenia umowy przez tego przedstawiciela. (art. 18 § 1 k.c.). Chodzi tu o potwierdzenie oświadczenia woli złożonego przez osobę, która nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych. Potwierdzenie następuje *ex post*, ale umowa jest ważna od chwili zawarcia. W niektórych przypadkach jest wymagana zgoda sądu opiekuńczego, (np. art. 101 § 3, 156 k.r.o.). Ustawodawca nie posługuje się tu kryterium klasyfikacji czynności prawnych. Strona, która zawarła umowę z osobą ograniczoną w zdolności do czynności prawnych, nie może powoływać się na brak zgody jej przedstawiciela ustawowego. Może jednak wyznaczyć przedstawicielowi odpowiedni termin do potwierdzenia umowy, a po bezsku-

²⁵ F. Wejman, *Wzorce umów na stronach WWW i w poczcie elektronicznej*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2000, nr 4, s. 41.

²⁶ A. Brzozowski, W. J. Kocot, E. Skowrońska-Bocian, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2015, s. 112 oraz A. Bierć, *Zarys prawa prywatnego. Część ogólna*, 2. wyd., Warszawa 2015, s. 255.

tecznym upływie tego terminu umowa nie dochodzi do skutku²⁷ lub według innych poglądów jest nieważna²⁸.

Wnioski

Definicja konsumenta zawarta w art. 22¹ k.c. formalnie obejmuje także dzieci jako konsumentów. Konsumentem jest każda osoba fizyczna dokonująca czynności prawnej, o której mowa w tym przepisie. Regułą jest to, że czynności te powinny być dokonywane poprzez przedstawiciela ustawowego dziecka lub z jego udziałem (kryterium wieku). Faktem jednak jest, że nierzadko dzieci samodzielnie stają się konsumentami produktów dla nich niebezpiecznych. Niebezpieczeństwo to tyczy ich życia i zdrowia, a w takiej sytuacji przepisy o rękojmi (odnoszące się do rzeczy) nie dają ochrony adekwatnej do rodzaju uszczerbków na dobrach prawnie chronionych. Uprawnienia z rękojmi: obniżenie ceny, naprawa, wymiana czy odstąpienie od umowy przewidziane w art. 560 k.c., schodzą na dalszy plan.

W dzisiejszych realiach młodzież często korzysta z możliwości zawierania umów na odległość. Ustawa o prawach konsumenta²⁹ nie zawiera odrębnych regulacji odnoszących się do dzieci jako konsumentów. Najdalej idący środek ochrony praw konsumenta, jakim jest odstąpienie od umowy bez podania przyczyn (art. 27 ustawy), może mieć zastosowanie do umowy zawartej przez dziecko w warunkach przewidzianych w art. 14 § 2 (jeżeli jest ważna) oraz art. 18 k.c. W tym ostatnim przypadku jest wymagana uprzednia zgoda na zawarcie umowy na odległość, a następnie zgoda na odstąpienie od umowy. Przedstawiciel ustawowy może też odmówić potwierdzenia czynności prawnej lub potwierdzić umowę, a następnie wyrazić zgodę na odstąpienie od umowy dziecku w wieku od trzynastu do osiemnastu lat.

Z uwagi na specyfikę zagrożeń i zakres ochrony dziecka jako konsumenta najdalej idącą ochronę dają przepisy z zakresu odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny (art. 449¹ k.c. i nast.), łącznie z przepisami dotyczącymi zasad naprawiania szkód majątkowych i niemajątkowych na osobie (art. 444 k.c. i nast.). Jest to odpowiedzialność ukształtowana na zasadzie ryzyka i solidarna w zakresie podmiotów wymienionych w art. 449⁵ k.c. W literaturze zostały wyrażone poglądy, że po wprowadzeniu do kodeksu cywilnego przepisów regulujących problematykę odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny doszło do powstania nowego rodzaju reżimu bezumownej odpowiedzialności odszkodowawczej konstruowanej w oparciu o zasadę ryzyka, występującej zarówno w odpowiedzialności *ex delicto*, jak i *ex*

²⁷ M. Serwach, [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna*, red. M. Pyziak-Szafnicka, Warszawa 2009, s. 211.

²⁸ M. Pazdan, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 1: *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, 2. wyd. Warszawa 2012, s. 1095.

²⁹ Ustawa z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta (Dz.U. poz. 827); B. Kaczmarek-Templin, P. Stec, D. Szostek, *Ustawa o prawach konsumenta. Kodeks cywilny (wyciąg). Komentarz*, Warszawa 2014.

*contractu*³⁰. Problematyka odpowiedzialności za produkt niebezpieczny stała się przedmiotem zainteresowania doktryny prawa prywatnego, co zaowocowało wieloma interesującymi opracowaniami naukowymi³¹, przydatnymi w judykaturze³², praktyce dochodzenia roszczeń wynikających ze szkód doznanych przez dziecko jako konsumenta. Coraz większego praktycznego znaczenia nabierają przepisy odnoszące się do szkód na osobie, obejmujących elementy majątkowe (art. 444 k.c.), jak i zasad naprawiania uszczerbków niemajątkowych (art. 445 448 k.c.). Ponadto problem zasad naprawiania szkód przyszłych jest dostrzegany i analizowany w literaturze przedmiotu oraz w judykaturze³³. Szczególnie istotna jest kwestia rekompensaty szkód przyszłych w przypadku szkód dotyczących dzieci jako uczestników obrotu prawnego.

Teresa Mróz

SELECTED PROBLEMS OF THE LEGAL PROTECTION OF MINOR CONSUMERS

The under-aged are specific participants of consumer turnover, mainly because of their age. Therefore, they are exposed to greater and more serious dangers related to consumer activities. They do not have full capacity to perform legal actions, however, they are generally able to participate in the consumer market.

The typical instruments of consumer protection, including guarantee and warranty as well as the provisions concerning the conclusion of contracts outside business premises and distance contracts, frequently do not guarantee the adequate or even any protection of a child as a consumer. This is because by their very nature they directly refer to a right or a thing and they serve as a way to obtain a compensation for defects in case of the improper performance of certain contracts. Meanwhile, the basic problem in case of a child as a consumer is the exposure or loss of his/her health or life, while the matter of defects of the purchased object is considered as less significant.

³⁰ W. Dubis, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, 5. wyd., Warszawa 2013, s. 842 oraz literatura tam powołana.

³¹ Np. M. Jagielska, *Odpowiedzialność za produkt*, Kraków 1999; B. Gnela, *Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny (tzw. odpowiedzialność za produkt)*, Kraków 2000; E. Bagińska, *Nowe unormowanie odpowiedzialności za produkt*, PS 2000, nr 9, s. 53; M. Korzycka-Iwanow, *Ochrona zdrowia konsumenta w nowej ustawie o warunkach zdrowotnych żywności i żywienia*, KPPubl. 2001, nr 3, s. 267 i n.; E. Kremer, *Odpowiedzialność za produkt rolny w prawie polskim*, [w:] *Prawo rolne. Problemy teorii i praktyki*, red. R. Budzinowski, A. Zieliński, Kluczbork 2002, s. 251 i n.

³² Warto zwrócić uwagę na jedno z orzeczeń sprzed kilkunastu lat dotyczące problematyki odpowiedzialności za produkt niebezpieczny; osobą poszkodowaną było dziecko. Zob. wyrok SA w Rzeszowie z dnia 21 lutego 2002 r., I ACa 378/01.

³³ M. Kaliński, *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2008, s. 474 i n.

In civil law a leading role in the field of the protection of a child as a consumer is played by the provisions relating to the liability for damage caused by a dangerous product together with the provisions determining the remedy of a loss. We can also mention such provisions as art. 14 par. 2, art. 18 or art. 20 of the Civil Code. In addition, an important role is played by the provisions of the Family and Guardianship Code concerning parental authority, especially art. 95 and art. 96.